

PERSONAJUL CENTRAL AL ROMANULUI *ANTICHRIST* DE ION GHEȚIE*

DR. MIOARA DRAGOMIR

Institutul de Filologie Română
„A. Philippide” din Iași
mioaradragomir_2006@yahoo.com

Résumé: Parmi les oeuvres écrites par Ion Gheție, le roman *Antichrist* est une création littéraire complexe dont le message est orienté vers la construction du monde intérieur de l'individu et de la société. Dans tous les aspects qui le définissent, à commencer avec son nom, le personnage est construit en antithèse avec la structure et les préceptes bibliques. Ses traits sont reconnaissables dans la réalité, tout comme le monde du roman qui est construit aux moyens d'une technique de la narration très minutieuse. Le discours dans son ensemble, ainsi que les images ont une grande force artistique, sous-tendue par une excellente valorisation des ressources de la langue roumaine. On est en face d'un roman réel dans le sens le plus profond du mot, car il reflète artistiquement le monde réel. L'action se passe au début d'un siècle où l'humanité a vécu deux guerres mondiales et plusieurs dictatures, dans un monde qui a la tendance d'annuler les individualités, de renverser les valeurs et de les confondre avec leurs opposées.

Mots-clés: personnage antithétique, choix d'être, choix de vivre, préceptes bibliques, construction artistique, roman réel.

Bogată sub aspect tematic, profundă prin analiză și mesajele pe care le transmite, complexă și vie în construcția epică și a personajelor, captivantă prin stil, literatura scrisă de Ion Gheție se integrează în familia creațiilor literare de mare valoare din literatura română și universală. Dacă cele nouăsprezece romane, din care, din păcate, opt sunt încă netipărite, și cele patru sute de texte de proză scurtă¹, din care,

* În memoria lingvistului, filologului și scriitorului Ion Gheție, la 80 de ani de la naștere.

¹ Până în prezent au fost publicate următoarele romane ale autorului, a căror listă o dau după necrologul *Ion Gheție (1930-2004)*, de Carmen-Gabriela Pamfil, din „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XLIV-XLVI, 2004-2006, București, p. 329-331, și articolul *Ion Gheție* din *Dicționarul general al literaturii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, vol. E-K: *Drumul*, București, Editura Cartea Românească, 1983, *Pomul vieții*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987, *Skepsis*, Timișoara, Editura de Vest, 1991, *S. O. S.*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991, *O lume pentru fiecare*, vol. I-II, București, Editura Cartea Românească, 1992, *Agonia*, Galați, Editura Porto-Franco, 1997, *Încotro?*, Iași, Editura Institutul European, 1999, *Biruitoarii*, vol. I-II, Editura Litera Internațional, trilogia *Sub călcăiul vremii: Taina cea mare*, Timișoara, Editura Mirton, 2002, *Fructul oprit*, București, Editura Universal Dalsi, 2004, *Nodul gordian*, București, Editura Universal Dalsi, 2005, *Antichrist*, București, Editura Litera Internațional, 2009. Redau lista scrierilor nepublicate, de asemenea după

iarăși, scriitorul a reușit să tipărească doar un singur volum, ar fi tipărite integral și traduse, această operă ar fi recunoscută și apreciată la justa valoare și, bineînțeles, îndrăgită de publicul cititor; în fiecare epocă de decadentă – ca aceasta pe care o trăim – întotdeauna a existat o parte a omenirii pentru care literatura (beletristică) a constituit o coordonată vitală și a modelat conștiințe. O astfel de scriere, care se impune cititorului cu o forță de creație pe cât de discretă prin naturațea stilului, pe atât de puternică, este romanul *Antichrist*. Printr-o tehnică proprie vie, cinematografică, pe care scriitorul o preferă în toate romanele sale și care este aici tot atât de amplu folosită pe cât e de complex subiectul, cartea surprinde tendințele acestei lumi, tot mai evidente în realitatea imediată. Acțiunea se desfășoară în anii 1908-1909, la începutul secolului al XIX-lea, când se puneau bazele lumii moderne, se conturau noile repere umane ale societății, dar, în același timp și reversul lor. Locul acțiunii este un oraș „de șapte ori secular” (8) din Ungaria de nord, aflat la granița cu Transilvania și Galiția, locuit în majoritate de maghiari și austrieci, de evrei, români, ucraineni, polonezi, multiconfesional, de al cărui istoric și descriere luăm cunoștință chiar în primele două capitole ale cărții. Autorul îl numește K.

Personajul central al romanului este nu un anume personaj negativ, ci prototipul negativ prin excelență, construit pînă în cele mai mici detalii cu atenție de filigran, ce denotă o cunoaștere extrem de profundă, pe de o parte a lumii, pe de alta a preceptelor și structurii biblice, cu intuiții uimitoare asupra ființei umane. În literatură, forța malefică este reprezentată în diverse forme, în general prin creaturi cu arătare umană, dar trăsături și manifestări bizare, ca cele din scrierile lui Poe și Bulgakov, uneori însoțite de animale care, și ele, au elemente ciudate în constituția fizică și în comportament. Personajul lui Gheție este un om. Sintetizînd datele din roman, el poate fi descris astfel: „Un tînăr potrivit de statură, slab, cu umerii strîmți [...], cu capul acoperit de un păr blond-arămiu” (14), cu „ochii căprui cu stropi aurii” (16), cu „buzele subțiri” (19). Român de origine, vorbește curent mai multe limbi, dar preferă să-și scrie gîndurile în nemțește. Este de religie greco-catolic. Orfan de mamă de la naștere și de tată din primul an de studenție, se înscrie, din îndemnul acestuia, împotriva dorinței proprii, la cursurile Facultății de Drept din Lemberg, dar renunță și urmează ceea ce-și propusese inițial, Teologia, la Viena. După doi ani, neputînd respecta rigorile seminarului, abandonează. Este întreținut printr-o rentă lunară de mătușa dinspre mamă, baroana Malvina Hirsch, foarte bogată, una din vocile autoritare ale urbei, dar un om cu totul lipsit de credință în Dumnezeu (vezi *Partea întâia*, capitolul IX, și *Partea a doua*, capitolul I). Dintr-un monolog interior aflăm că tînărul împlinește 23 de ani (60). În transmiterea mesajului cărții, opțiunea scriitorului pentru această perioadă a vieții nu este deloc

necrolog: *Înăuntru, Năvălirea tătarilor, Facă-se voia mea* („pe care autorul îl considera cel mai bun”, scrie autoarea necrologului la p. 330), *La început era cuvîntul, Punct și de la capăt, Detenție perpetuă, Pasărea cu cloaț de oțel și Atenatul*. Din aceeași sursă aflăm și că autorul „se specializase însă în proză scurtă, de vreme ce a scris peste 400 de texte aparținînd acestui gen” (p. 331), din care a publicat volumul *Alfa și Omega*, București, Editura Cartea Românească, 1986.

întîmplătoare. Este o perioadă de răscruce, definitivă în drumul spre maturitate, de întrebări asupra acestei lumi, a rostului propriu, de decizii pentru un anumit fel de a trăi. De asemenea, numele personajului, – pe care îl aflăm chiar în incipitul romanului – Emanuil Gherman, este sugestiv, constituind un alt detaliu semnificativ, gândit, în tehnica romanului, în același scop: Emanuil este unul din numele biblice ale lui Iisus Hristos, însemnînd „Dumnezeu este cu noi”², iar *gherman*, un cuvînt folosit în dialectul din Banat și Ungaria, are semnificația „cumpăna de la fîntînă”³. Personajul este creat cu atîta autenticitate, încît avem impresia că se construiește sub ochii noștri și, pe măsura înaintării în lectură, înclină cumpăna devenirii sale, din ce în ce mai mult spre unul din cele două feluri de a fi și de a trăi pentru care, în cursul existenței sale, optează orice om.

Structura intimă, trecutul și intențiile lui Emanuil Gherman ni se dezvăluie prin tehnica introspecției, în capitolul VIII al primei părți, în care personajul se destăinuie numai pentru sine (nu și pentru cei din jur), în scris: „N-am spus nimănui nimic despre taina mea, o păstrez ascunsă în adîncul sufletului. Rîndurile acestea nu vor fi niciodată trădătoare, deoarece îndată după recitirea lor, le voi da flăcărilor” (61). Prin excepție, acest capitol are și un titlu – *Confesiune /fragmente/*. Ni se înfățișează un om într-o continuă căutare de sine, autodirijată după dezideratul necesității unei „stăpîniri a spiritului” (71) în lume, pe care, însă, o concepe numai într-o formă absolutistă: „puterea e o entitate de sine stătătoare, care se mulțumește cu ea însăși. Nu altfel e acela ce stăpînește puterea” (72). Constată că se poate sluji de o anumită forță, care i se revelează o dată în copilărie și a doua oară la vîrsta de șaptesprezece ani, cînd, rătăcit într-un cîmp de secară, intră într-o bisericuță. Acesta este momentul în care aflăm pentru prima dată despre o dominantă a naturii sale, trufia, luciferismul:

Lumina săracă ce se filtra printre ferestrele colbuite cădea asupra unei icoane ferecate în argint a Mîntuitorului, aflată în dreapta altarului. M-am apropiat pînă am simțit privirea celui zugrăvit întîlnindu-se cu a mea. Nu am căzut în genunchi, deoarece știam că nu-i sunt mai prejos și nu e nevoie să mă umilesc înaintea lui. I-am spus cu voce tare ceea ce mi se spusese și mie prin lanurile de secară: „Tu îmi vei arăta calea!” Nu m-am închinat nici atunci, nici mai tîrziu cînd am părăsit biserica. (69)

Scriitorul construiește personajul antitetic structurii biblice, cu referire la momente și elemente referitoare la Iisus Hristos, precum acesta: „Steaua ciobanului, coborîta spre miazănoapte, deasupra Cetățuui, își trimitea, nemicșorată, lumina rece, albastră. «Semnull» gîndi el, cu o exaltarea abia stăpînită. «Oare se va

² Vezi și Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși român-francez*, Iași, Editura Doxologia, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, 2010.

³ Vezi *Dicționarul limbii române* al Academiei, seria veche, Tomul II, Partea I, F – I, București, Monitorul oficial și imprimeriile Statului Imprimeria națională, 1934, s.v. *gherman*.

lumina cerul și pentru mine?»” (60). După repererele biblice sunt concepute inclusiv replici și dialoguri „în oglindă”, în diferite momente ale evoluției firului epic.

În planul său de a se autoeduca într-un anume fel, Gherman crede că Hristos este „cel mai desăvârșit om din cîți s-au născut și se vor naște vreodată” (146), dar îi tăgăduiește divinitatea⁴. Își exprimă convingerile în discuții cu polonezul Andrei Mularz, unul din pușinii oameni din jurul său care îl interesează. Stăpînit de aceste convingeri, își construiește „calea” într-un fel premeditat. Caută „cu furie” în Evangheliile trăsăturile celui pe care vrea să-l urmeze pentru a afla cum să manifeste și să ducă la împlinire ceea ce crede că sunt puterile sale. Respingîndu-l pe Iisus Dumnezeu, își interzice în mod voit accesul la pleroma divinității lui Iisus și vede în acesta fațete din diverse prototipuri umane, la care ajunge prin interpretări pe care mintea sa le poate obține numai pe rînd. Într-o primă fază a căutărilor, în timpul studiilor la seminarul din Viena, își creează o imagine despre Hristos Consolatorul: „cel ce năzuise să îmbлінzească sufletele oamenilor, picurînd un strop de dulceață în viețile lor învrăjbite de patimi, strîngîndu-i laolaltă, într-o singură mare familie, înăuntrul nesfîrșitei sale iubiri” (154) și intenționează să scrie despre această morală o lucrare, *Cartea învățăturilor*. La întoarcerea în K., părăsește această cale. Singura problemă care îl preocupă de aici înainte este aceea a felului în care Iisus și-a manifestat puterea prin minuni. Reluînd cu înverșunare sporită studiul *Evangheliilor*, iscodește atitudinea lui Hristos în tot ce este gest și manifestare umană, cu scopul expres de a o prelua, și se gîndește să scrie o *Carte a minunilor*: „minunile [...] trebuiau cercetate cu spirit lucid și nepărtinitor, dar nu pentru a le admite sau a le contesta natura reală, ci numai în scopul de a cunoaște felul de a gîndi și de a se purta al celui ce săvîrșea miracolele, atitudinea lui față de acestea” (252). Din această perspectivă își construiește alte imagini ale lui Iisus: „S-ar putea într-adevăr ca imaginea lui Christos să fie înșelătoare, murmură Gherman pe gînduri. Sub straiile mohorîte și sub cununa de spini se ascunde omul puternic, neînduplecat, Atletul, Stăpînul. Acesta să fie Christos? Dar *celălalt*, Visătorul, Poetul? Și care dintre ei este cel adevărat, Christosul meu?” (147). Această interpretare este dusă la extrem printr-o întrebare cutremurătoare: Visătorul și Atletul ar fi două suflete „zăvorîte în trupul lui, două ființe îndușmănite care au vrut să-l călăuzească pe drumuri atît de diferite?” (154).

⁴ Desigur, această negare ne duce cu gîndul la prevestirile din *Epistola întâi a Sf. Apostol Ioan*: „2.21: V-am scris nu pentru că nu știți adevărul, ci pentru că-l știți; și știți că din adevăr nu vine nici o minciună. 22. Cine este mincinosul, dacă nu cel ce tăgăduiește că Iisus este Hristos? Acela este antihrist, cel ce tăgăduiește pe Tatăl și pe Fiul.” Sf. Apostol Ioan prevestește și o altă tăgadă, a naturii umane a lui Iisus: „7. Pentru că mulți amăgitori au ieșit în lume, care nu mărturisesc că Iisus Hristos a venit în trup; unul ca acesta e amăgitorul și antihristul”; vezi *Biblia sau Sfînta Scriptură*, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001. Toate trimerile sunt după *Concordanța biblică*, s.v. *Antihrist*.

Interesat de manifestările puterii, cu aceeași fanatică credință își plăsmuiește din ce în ce mai înverșunat imaginea făcătorului de minuni, interpretând pasajele evanghelice după scopurile sale. Pe de altă parte, negînd divinitatea lui Hristos și asumarea lumii, inevitabil, aceste interpretări îl duc într-o stare de confuzie, din care crede că se salvează printr-o încredere oarbă în sine. În același timp, ținînd să fie stăpînul unei puteri „care se mulțumește cu ea însăși”, deci el însuși să devină la fel, Emanuil Gherman devine un egolatriu, interesat numai de sine. Alegînd această cale, el își stabilește precepte după care se formează în acest chip. Unul din acestea este exprimat într-o discuție cu Mularz: „Da, puterea e libertate, ca să fie liber, omul are nevoie de singurătate [...]. Libertatea înseamnă independență: să nu atîrni de nimic – asta e totul” (36-37). Călăuzindu-se după acest precept, Gherman se însingurează voit, devine un izolat. Faptul stîrnește nedumerire printre puținii oameni din preajma sa și reacția mătușii sale.

În concepția sa, la independența totală în relațiile cu oamenii ajunge eliminînd, pe de o parte, orice liant social, în afara celor strict necesare și, pe de alta, despoindu-se de sentimente și de trăiri:

Porunca momentului de față este să nu răspund în nici un fel la ceea ce vine din afară, în măsura în care, răspunzînd, mi-aș pierde stăpînirea asupra propriei mele persoane. [...] A suferi înseamnă a lua o atitudine sufletească și morală, căci suferința nu e decît o împotrivire, mai mult sau mai puțin ascunsă. A rămîne indiferent, iată cea mai înaltă treaptă spre care poate aspira cineva. (72-73)

Luptîndu-se cu sine pentru a-și reprimă sentimentele și trăirile, refuză să lase loc iubirii pentru altcineva, de aceea, atunci cînd o întîlnește pe Elsa, pornirea de a o cunoaște este urmată automat de retractilitate: „Își explica cu greu acea sporire a interesului pentru o persoană necunoscută” (83). În timpul concertului ei are trăiri profunde, cu totul noi pentru el, pe care vocea Elsei și muzica i le-au putut aduce în suflet: „Un val de căldură îl înmuiașe din creștet pînă în tălpi, ceva necunoscut, ca un îndemn fierbinte, palpită în adîncul lui” (101). Își reprimă și emoțiile care, în felul de a fi închis, autoimpus, îl tulbură: „Aerul răcoros al serii îl înviorase. Emoția era undeva departe. Acum se simțea din nou sigur pe sine” (103). În programul devenirii sale, consideră sensibilitatea și sentimentele o piedică: „Îi apăreau neîncetat înaintea ochilor chipurile sutelor de oameni [...], silueta uscățivă a părintelui Lewandowski care, de la altarul bisericii își îndrepta rugăciunile spre el. Era încă vulnerabil, platoșa în care își ferecase ființa mai prezenta un loc neapărat [...]. Credința îndărătnică și nesupusă mai șovăia îndepărtînd zalele de nestrăbătut tocmai în dreptul inimii” (530). Singurul om față de care Gherman se deschide este Elsa Weprzyk, pe jumătate poloneză, româncă dinspre mamă, cu care comunică în românește. Dar sentimentul iubirii fiindu-i străin, nu poate simți și exprima decît o stare bună în prezența ei: „Îi ținea mîna într-a lui și o examina cu o expresie nouă, în care se citea mulțumirea că o are alături și se bucură din toată inima de prezența

ei” (374). Concepția ei despre viață și structura sufletească sunt total opuse felului în care Emanuil Gherman vrea să se construiască: „Fire deschisă, părea gata să mărturisească gânduri sau întâmplări asupra cărora altcineva ar fi păstrat tăcere” (175). Îl iubește pe Emanuil „din tot sufletul” și este singura care, observând drumul pe care a apucat-o, îl îndeamnă, cu toată ființa ei, să se oprească: „De mine vrei să te ferești? Când îți spun să rămii, te am în vedere întâi de toate pe tine. N-ai să găsești nimic la capătul drumului pe care ai pornit. Cu fiecare pas te cufunzi într-o prăpastie din care nu te va scoate nimeni, iar prăpastia se află înăuntrul tău și e cu atât mai adâncă” (442). Inevitabil, această relație, în care Gherman alege să meargă pînă la extremul egocentrism, pe un drum fără întoarcere, nu se împlinește. Distrugerea ei înseamnă și lupta împotriva vieții, reprezentată prin moartea copilului lor încă nenăscut și apoi a Elsei, iar deznodământul ei este exprimat în comentariul naratorului: „Luni de zile se luptaseră amîndoi din răspuțeri împotriva pasiunii care punea treptat stăpînire pe ei, fără a înțelege de ce se tem și ce anume are fiecare dintre ei de apărat. Răspunsul, pentru amîndoi tîrziu, îl primea acum, ea murind, iar el privind-o cum se duce” (549).

Gherman își pune problema dăruirii de sine, a ceea ce trebuie dat și a ceea ce trebuie păstrat pentru sine și o dezvoltă în discuții cu diverse personaje. Fiecare dă soluția și o înfăptuiește după măsura sufletului său. Pe măsură ce înaintează în felul de a fi pe care se luptă să și-l clădească, el își apără egoismul tot mai încrîncenat. În discuțiile cu Elsa se mărginește să-și exprime gândurile care, ele însele, sunt inumane:

- Nimic nu e mai plăcut în viață decît să dai din inimă.
 - Așa susțin unii, comentă Emanuil, cu un surîs care ei nu-i plăcu. De fapt, nici unul dintre noi nu dă decît ceea ce îi prisosește.
 - Să fie într-adevăr așa? se îndoi ea, ridicîndu-se de la masă.
 - Firește, altminteri fiecare act de generozitate ar fi egal cu o mică sinucidere.
- Elsa nu-i comentă vorbele. (163)

Autoanalizîndu-se, după ce oamenii din jur îi arată sentimente de prețuire și Elsa i se dăruie, ajunge în punctul în care trebuie să încline balanța și din această perspectivă, interpretată după criteriile dictate de drumul spre puterea suficientă sieși, pe care și-o dorește: „Ceva străin i se furișase în viață, adus de oamenii lîngă care trăise. I s-au deschis uși, iar el le-a deschis pe ale sale. A învățat să dea, el care pînă atunci știuse numai să primească [...]. Dîndu-i-se, lumea îl cerea, închinîndu-i-se, încerca să-l stăpînească. Iar el avea de ales între a da și a păstra. Între cele două laturi ale săbiei se afla un singur tăiș” (450). Hotărîndu-se, devine tot mai suficient sieși, după cum se exprimă într-un dialog cu preotul Lewandowski:

- Trebuie [...] să dai din dragoste ceea ce ai oamenilor, întocmai precum Christos [...].
- Părinte, interveni Emanuil, singurul bun al omului e el însuși. Dîndu-se, se pierde. (484)

Egotismul dus la extrem generează, evident, ură, pe care o arată într-o altă discuție, la același îndemn al preotului:

Împărțind, se pierde întregul. Dînd, te dai, ți-am mai spus-o. Cui anume să dau? Unei haite de cîini turbați? N-ar însemna oare să azvîrlim mărgăritarele înaintea porcilor? Și-apoi iubirea de care-mi vorbești atât! Iubirea e risipă, nu iubesc decît cei slabi. Cu ce s-a ales Christos, lăsîndu-se străpuns de iubire și dăruindu-și pînă și hainele de pe el? [...] Dar învățăturile sale? (544)

Singurul sentiment pe care îl are față de semenii este disprețul, pe care și-l înrădăcinează tot mai adînc și-l sporește. Deși neexprimat inițial, îl percepem din comentariul naratorului, care surprinde personajul într-o imagine premonitoare, de asemenea de sorginte biblică, cea în care Satana îl ispitește pe Iisus cu împărățiile lumii. Oamenii sunt numiți prin cîteva sinonime care definesc ființa umană ca fiind lipsită de însemnătate: „La picioarele sale, pe esplanada de la poarta Cetății, se deplasau într-o mișcare abia perceptibilă minuscule ghemotoace multicolore” (19). Și, tot în același loc: „Nu-și dezlipi privirile de pe întinderea netedă de la poale și de pe mogîldețele care se mișcau neîncetat pe suprafața ei” (20) și constatarea care este exprimată tot prin vocea naratorului: „La urma urmei, totul depinde de înălțimea la care te ridici și de distanța pe care o așezi între tine și oameni. Contemplați de sus, oamenii sunt asemenea unor gînganii. Îi vezi cum se mișcă, însă nu le auzi vocile. Nici prin mințe nu ți-ar trece că acele mărunte animale pot gîndi” (20). Același atitudine manifestă și în interpretarea acțiunilor lui Iisus, în care caută să se vadă pe sine: „Ești uriaș, ochii tăi privesc de la mare înălțime mulțimea de insecte care mișună la picioarele tale. Nimic mai ușor decît să-i strivești cu talpa sandalei și, cu toate acestea, ei te ignoră” (298). Același sentiment este exprimat cu intensitate mai mare, pe măsură ce personajul evoluează, în monologuri interioare:

Proștilor! gîndi Gherman, dispărînd după colț. Ce ușor înghițiți orice, tu și alții de seama ta, așa pe nemestecate, neavînd habar ce vi s-a pus în farfurie. A nu depinde de nimic! Ți-am dat o formulă pe care ai prins-o din zbor și ai mestecat-o pe loc. Nici măcar nu te-ai întrebat unde vei ajunge, străduindu-te să nu depinzi de nimic. (38)

Concepînd o asemenea formă de stăpînire a spiritului, „suficientă sieși”, neagă orice formă de manifestare a spiritului în istorie, în religie sau în literatură, rostul acestora și, totodată, reperele umane care le reprezintă. Este autodidact, disprețuiește școala, nu vede rostul adevărat al învățaturii și nici pe acela de a împărtăși celor din jur cele aflate: „Dar întotdeauna m-am întrebat: ce rost are să dovedesc altora ce știu? Cui slujește asta și în ce măsură atîrn eu de notele profesorului?”(66). Pentru planul pe care și l-a propus studiază cu încrîncenare *Evangheliile*, într-un mod haotic, și, în paralel, ebraica. La început neutră cînd îi

descrie gândurile și acțiunile, cu cât înaintează în epic, vocea naratorială intervine⁵, caracterizându-le și cenzurându-i-le:

Se apucase să citească cărțile sfinte la întâmplare, urmînd unor imbolduri de moment, cu convingerea că-l așteaptă revelații grabnice și însemnate. Cu cât își continua drumul înșelător, simțea într-un fel care nu lăsa loc îndoielii că se rătăcește în amănunte lipsite de preț și trece fără putință de a se mai întoarce pe lîngă adevăruri covîrșitoare. Trebuia să se întoarcă din acea înaintare furioasă, dar încăpățînarea și trufia îl purtau îndărătnice mai departe. Se îndirjea să rătăcească pe o cale greșită, fără speranțe de a ajunge în locul dorit și nici măcar într-un loc anume. (242)

În același mod, încrezător în posibilitățile rațiunii proprii de a interpreta, Gherman minimalizează pînă la negare tradiția patristică: „Dar dogmele? Caracterul sacrosanct al revelației divine? [...] eu m-am întrebat demult și mă întreb și acum: de ce ar fi interpretat mai bine cuvintele Domnului niște bărbați, altfel vrednici de toată lauda, care au trăit în veacurile II, IV, V, adică la granițele barbariei, decît am putea-o face noi, cincisprezece secole mai tîrziu.” Această atitudine ne trimite cu gîndul la versetul din profetul Daniel⁶ și din Apocalipsă⁷.

Încredințat în sine, în paralel își pune în aplicare concluziile la care ajunge și, în firea pe care o capătă urmîndu-și programat preceptele, forța căreia îi poruncește pare că începe să-l asculte. Travestit în preot, intră în confesionalul de la catedrala Sf. Ignác, una din bisericile catolice din oraș, și ascultă spovedania mai multor femei. Scopul său este de a stăpîni, de a domina, manipulînd conștiințele oamenilor și neasumîndu-și urmările:

Era firesc, în asemenea împrejurări, să descopăr taina unor suflete în restriște [...], am înțeles că ființele acelea au devenit ale mele. Le-am poruncit să mi se supună și ele mi-au ascultat poruncile. A fost un joc amețitor. Ca să le schimb viețile, le-am dat iluzii, i-am făcut să se simtă tari, pentru ca apoi să-i pun să-și calce în picioare cele mai scumpe credințe [...]. Bieții de ei, își imaginau că le fac pe toate după capul lor, nu știau că ascultă de o voință străină [...]. Slugile mele mă ascultaseră orbește, fără abatere. Învățaseră pe dinafară, dar nu au vrut s-o spună mai frumos decît mine, cel care pentru ei eram soarta oarbă [...]. Ca și cele trei ființe omenești, dar *în chip conștient*, eu am transformat istoria lor într-o chestiune de orgoliu. (64)

⁵ Vezi și în alt loc: „Nu credea în posibilitatea ca toate acele *pretinse* [s.m.] miracole să se fi săvîrșit fără știința sa, dar nu uita, totuși, clipa de emoție trăită la vederea fetiței desfigurată și nici atingerea părului ei cu degetele” (528).

⁶ „7.21. M-am uitat și cornul acela făcea război cu sfinții și i-a biruit, 22. pînă ce a venit Cel-Vechi-de-Zile și le-a făcut dreptate sfinților Celui Preaînalt; și a venit vremea și sfinții au ținut împărăția.”

⁷ „13.7. Și i s-a dat să facă război asupra sfinților și să-i biruie; și i s-a dat ei stăpînirea peste toată seminția și poporul și limba și neamul.”

Numele Antichrist apare pentru prima dată atunci când preotul anunță oamenii despre cele ce întîmplate: „Biserica fu cuprinsă de spaimă, ca și cum însuși Antichrist s-ar fi arătat, dintr-o dată, vederii obștești” (168).

Cu cît înaintează în faptele sale se autosupraveghează, pentru a observa cînd îl ascultă puterea de care a constatat că se poate folosi. Se roagă, împreună cu una din femei, și în oraș se propagă vestea că copilul acesteia, pe patul de moarte, s-a însănătoșit. Din acest punct, acțiunile sale, ca și replicile față de cei care i se supun, perfect mimetice acțiunilor hristice din *Evangelie*, se înmulțesc și culminează cu vindecarea orbului Boldiszár. Oamenii, convingși de „semne și minuni”, i se supun și reacționează ca atare⁸. Preotului Lewandowski, cu care are îndelungi discuții, îi destăinuie că el este „Sfîntul” pe care lumea îl așeaptă. Aflat într-o criză mistică, în care este condus de propriile îndoieli, preotul este cucerit de carisma lui, de formele de manifestare exterioară, – remarcînd inclusiv coincidența de nume –, de darul înnăscut de a convinge, pe care i-l observase și Mularz: „Rămii în singurătate și lasă-te ispitit. Ispita e întotdeauna rodnică atunci cînd se află în noi și nu în afara noastră [...]. E fără număr ceata celor ce nu știi de dumneata și te așteaptă [...]. Mulțimea nu crede decît în ceea ce vede cu ochii și simte cu pipăitul. Trebuie să-i convingi, dacă vrei să te urmeze [...]. Dezvăluie-mi mărturia credinței celei noi, iar eu o voi repeta vorbă cu vorbă” (483)⁹.

În devenirea sa pe calea pe care și-a ales-o, în căutarea sinelui pe care și-l construiește, într-un final ajunge la ținta pe care și-o propune. Scriitorul compune momentul magistral, cu o mare forță de sugestie, folosind motivul dublului din oglindă:

Cine sunt eu? Rosti el cu voce tare. Se ridică cu încetinelă, cuprins de o tulburare adîncă [...]. Ochii îi căzură asupra oglinzii dreptunghiulare de Murano [...]. Se opri la un pas de oglindă și își lăsă privirea să se piardă în adîncul propriei priviri. Rămase așa, călăuzit de necontenita ducere și întoarcere a luminii reflectată în sticla poleită, pînă cînd cei doi oameni aflați față în față se contopiră într-unul singur. Atunci adevărurile descoperite în ultimul timp se încheagară la un loc, iar în mintea lui străluci lumina.

– *Eie așer eie!* Auzi el o voce puternică în apropiere.

Îi trebui o vreme ca să-și dea seama că glasul lui rostise cuvintele ebraice: „Eu sunt cel ce sunt.” Limeziți dintr-o dată, ochii întîlniră în dreptunghiul de lumină din față un bărbat străin, înalt de statură, drept și puternic, cu barba aurie-roșcată. O strălucire stranie, izvorită dinăuntru, îi lumina trăsăturile. Un val de cucernicie îi năpădi ființa. Voi să se plece înaintea străinului, dar genunchii refuzară să se curbeze. Întinse mîna dreaptă

⁸ Acest moment ne duce cu gîndul la cuvintele din *Epistola a doua către tesalonieneni* a Sf. Apostol Pavel: „2,9. Iar arătarea aceluia va fi prin lucrarea lui Satan, cu toată puterea și cu tot felul de semne și minuni mincinoase.”

⁹ Episodul amintește de cuvintele din *Sfînta Evanghelie după Matei*: „24,4. Și, răspunzînd, Iisus le-a zis: Luați aminte să nu vă amăgească cineva. 5. Că mulți vor veni în numele Meu, zicînd: Eu sunt Hristos! și pe mulți îi vor amăgi”; „24,10 [...] Atunci mulți se vor poticni și unii pe alții se vor vinde și unii pe alții se vor urî.”

cu sfială și își trecu degetele peste obraz, pînă cînd acestea îl recunoscuseră. Și dintr-odată se simți uriaș și neschimbător, mutat într-un loc înalt, apropiat de ceruri, de unde privea cu un ochi rece și necruțător. (433-434)¹⁰

În dialogurile lui Gherman cu alte personaje, Andrei Mularz sau Repka, se pune problema felului cum ar trebui condusă și organizată omenirea. Într-o concepție pe care nu o mărturisește, Gherman își imaginează o orînduire construită pe tema biblică a turmei și a păstorului sub un raport inversat, stăpînitor-stăpîniți: „Omenirea va fi unită și omogenă, lipsită de individualități, asemenea turmei. Și, pe deasupra, docilă, mărginită, răbdătoare, căci în metaforele lui Christos, animalele turmei sunt întotdeauna oile [...]. Trăind în afara turmei, omul e pîndit de primejdia de a se rătăci și a se pierde. El trebuie readus în rîndul mulțimii. Numai în mijlocul celorlalți își poate dobîndi fericirea. Spiritul de turmă, absolut necesar mîntuirii, va fi sădit în sufletele omenirii numai aducînd în prealabil indivizii la cea mai desăvîrșită egalitate” (364). Imaginea revine la finalul cărții cînd, ținîndu-și ultima predică, după ce i se cere retragerea la pensie în urma celor împlinite în biserică, de la amvon, vorbește oamenilor despre o apocalipsă prezentă și viitoare. Discursul este un fel de purgatoriu propriu și descrie imaginea devenirii lumii așa cum se va fi supus unui stăpînitor ca cel pe care el îl încurajase:

Două mari păcate săvîrșește omul împotriva Speranței. Unul este deznădejdea, adică îndoiala în bunătatea fără de sfîrșit a lui Dumnezeu, care împinge pe atîția nenorociți să-și curme într-un moment de nesăbuință firul zilelor. La fel de neiertat este celălalt păcat, prezumția, cu alte cuvinte, îndrăzneala omului de a se bizui numai pe propriile puteri și nu pe harul și bunătatea nesfîrșită a lui Dumnezeu [...]. Stăpînit de orgoliul său nedomolit ca de o febră mistuitoare, omul și-a dărîmat cetatea de apărare, numind-o temniță, și s-a proclamat liber și de sine stătător [...]. L-a izgonit pe Dumnezeu, ajungînd singur și părăsit [...]. Cum nu avea cui să i se închine, și-a făcut chip cioplit din propria făptură. Trufia s-a răsîndit ca riia, a năpădit toate sufletele, pînă și pe ale noastre, frați

¹⁰ Acest moment amintește de cuvintele din *Epistolei a doua către tesaloniceni*: „2,3. Să nu vă amăgească nimeni în nici un chip, căci ziua Domnului nu va sosi pînă ce mai întii nu va veni lepădarea de credință și nu se va arăta Omul-nelegiurii, Fiul-pierzării, 4. Potrivnicul [notă Anania: Aceste trei apelative se referă la una și aceeași persoană. După Sfîntul Ioan Hrisostom, această persoană nu va fi Satana, ci un om care se va folosi din plin de puterile înșelătoare ale Satanei], cel ce se înalță mai presus de tot ce se numește Dumnezeu sau e făcut pentru-nchinare, așa ca să se așeze el în templul lui Dumnezeu și să se arate pe sine că este Dumnezeu.” Prevestirea din aceste versete este reprezentată și în partea finală a romanului, într-o imagine de mare forță compozițională: „Preotul se întoarse spre asistență spre a rosti: *Ite, missa est* [...]. Ecoul cuvintelor cîntate nu se stinsese de-a binelea, cînd se albi vizibil la față, ochii-i ieșiră din orbite, iar trupul păru că i se schimbă într-o stană de piatră. Ceva tainic, ceva greu de rostit se petrecuse în naosul cufundat în fum stătut de tîmie, unde sute de priviri se zgîiau spre el, speriate de ceea ce avea să urmeze. Holbă și mai tare ochii, un spasm îi încheștă gîtlejul. O ființă uriașă, neînchipuit de mare și de puternică, pe care o simțeau înaintea de a o zări, umplea treptat naosul, înălțîndu-se pînă în tavanul boltit, ca să coboare apoi asemenea unui suflet copleșitor asupra sa. «A venit», gîndi el, înainte de a se prăbuși pe treptele altarului” (526).

și surori, cei ce ne-am adunat astăzi în casa Domnului [...]. Mulți dintre noi se mai lasă amăgiți de liniștea mincinoasă a cetății, mănâncă, beau și petrec fără grijă, căci peste ochii lor s-a lăsat un văl des, iar urechile le-au fost înfundate cu ceară [...]. Chipul lăuntric al omului se va schimba, iar lumea se va face deopotrivă lui [...]. Se vor ivi proroci mincinoși [...]. Unii vor fi crunți la înfățișare, pe când alții vor zîmbi tot timpul, săvîrșind cele mai mari mîrșăvenii [...]. Pe măsură ce-și va schimba chipul lăuntric, omul se va schimonosi și pe dinafară. (552-557)

Motivul dublului este utilizat, pe de o parte, în reprezentarea în oglindă, ca dublul sinelui, sau, mai bine zis, sinele care se transformă și devine un alt ego, dar și în altă formă de expresie: a personajului dintr-un tablou, descris în carte, cu care personajul cărții se aseamănă. Pictura, numită într-un mod sugestiv și propriu „icoană”, atunci când naratorul face referire la Maica Domnului cu Pruncul, și „tablou” când se referă la un personaj străin, aflat în interior. Scriitorul a gândit acest detaliu în tehnica narativă pentru a sugera și cealaltă lume, paralelă, veșnic în iscodire, care se opune spiritului divin, pe care, însă, îl copiază în diverse forme: „În spatele tronului, în al doilea plan spre stînga, se zărea o siluetă bărbătească, un tînăr de vreo douăzeci și cinci de ani, cu o mică barbă blondă, îmbrăcat într-un costum de mătase înflorată, cu mîneci bufante, avînd în cap o tocă de catifea cu pană de șoim. Putea fi donatorul, în ciuda vîrstei tinere, dar atitudinea lui contrazicea o asemenea presupunere. Nu stătea în genunchi, cum s-ar fi convenit, ci, întors cu urechea într-o parte, asculta neliniștit o vorbă ce i se șoptea de undeva din afara tabloului” (112). Înfațișarea lui fizică e izbitor de asemănătoare cu a lui Emanuil Gherman și este observată de mai multe personaje.

Cartea se încheie cu un gest final al preotului Lewandowski și cu o imagine care reprezintă lupta veșnică, dar concretă, reală, între bine și rău și greșeala celui ce merge pe calea răului:

– Seductor! țipă el cu vocea ascuțită și zvîrli cu putere cartea de rugăciuni pe care o ținea în mînă.

Învîrtindu-se în aer, volumul legat în coperte negre izbi chipul Pruncului Iisus, sfîrtecînd pînza uzată de vreme. În stînga găurii zdrențuite, scăpat de minia preotului, tînărul cu barbă blondă și pălărie cu pană de șoim, asculta mai departe vorba tainică pe care i-o șoptea cineva nevăzut, aflat în afara tabloului. (558)

Departea de a fi naturalist și ocolind capcanele verismului, *Antichrist* este un roman realist, în sensul cel mai profund al cuvîntului, întrucît cuprinde trăsăturile dominante ale lumii reale, prezentată esențializat și artistic. Scriitorul creează portretul unui stăpînitor al puterii, care își propune să domine, să accedă, deținînd o putere absolutistă: asupra lui însuși și asupra celor din jur. Trăsături ale personajului sunt recognoscibile în lumea înconjurătoare, în pondere diferită, și ele au existat dintotdeauna. Pe de altă parte, nu întîmplător, acțiunea se petrece la începutul unui secol în care urmau să se pornească două războaie mondiale și mai

multe dictaturi, într-o lume care tinde spre anularea individualităților și răsturnarea ierarhiilor, confundând valorile cu opusul lor: conștiința de sine cu egoismul, tainele sacre cu secretele (meschine), banalitatea cu normalitatea, absolutismul cu absolutul și exagerează importanța bogăției materiale, considerată ca o formă de independență, reducând-o pe cea spirituală¹¹.

Tocmai de aceea, *Antichrist* este un roman cutremurător, lăsînd, la sfîrșitul lecturii, un sentiment apăsător. Dar, în paralel, se simte o prezență indicibilă. Scriitorul oferă cu generozitate dezlegarea problemei: cartea în sine și însuși faptul de a fi scris-o, adică de a fi biruit acest subiect și de a fi transmis mesajul. Pentru cine va avea temeraritatea de a citi.

Bibliografie

Biblia sau Sfînta Scriptură, versiune diortosită după *Septuaginta*, redactată și adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, arhiepiscopul Clujului, sprijinit pe numeroase alte osteneli, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

Dicționarul general al literaturii române, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005, vol. E-K.

Dicționarul limbii române al Academiei, seria veche, Tomul II, Partea I, F-I, București, Monitorul oficial și imprimăriile Statului Imprimeria națională, 1934.

Felicia Dumas, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși român-francez*, Iași, Editura Doxologia, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, 2010.

Carmen-Gabriela Pamfil, *Ion Gheție (1930-2004)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XLIV-XLVI, 2004-2006, București, p. 329-331.

¹¹ În cheia cărții, desigur că recunoaștem prevestirea din *Epistola întâi* a Sf. Apostol Ioan: „4.2. Întru aceasta să cunoașteți voi duhul lui Dumnezeu: fiecăruia care-l mărturisește pe Iisus Hristos ca venit în trup, este de la Dumnezeu 4.3. și fiecăruia care nu-l mărturisește pe Iisus, nu este de la Dumnezeu; el este al lui Antichrist, despre care ați auzit că vine și acum chiar, este în lume.”